

VYTAUTAS KARDELIS

Vilniaus universitetas

KALBŲ VARTOJIMAS RYTŲ AUKŠTAIČIŲ VILNIŠKIŲ PATARMĖJE

§ 1. Rengiant šį straipsnį¹ sunkiausias dalykas buvo parinkti jam tinkamą pavadinimą ir aiškiai apibrėžti tiriamo objekto – kalbų vartojimo – teritorines ribas. Žinoma, galima būtų per daug nesukti galvos – laikytis lietuvių kalbos tarmių klasifikacijoje brėžiamų vilniškių patarmės ribų ir nagrinėti tomis ribomis apibrėžtoje teritorijoje vartojamų kalbų situaciją. Tačiau taip elgtis neleidžia kelios aplinkybės, į kurias, norint daugmaž objektyviai aprašyti sinchroninę kalbų vartojimo padėtį ir imtis tolesnių sociolingvistinių ar kalbų kontaktų tyrimų, negalima neatsižvelgti. Svarbiausios aplinkybės, į kurias reikia atkreipti dėmesį, yra šios:

a) norint apžvelgti *vilniškių patarmėje* vartojamas kalbas, reikia nurodyti pačios patarmės ribas;

b) iš preliminarių tyrimų matyti, kad vilniškių patarmės riba su pietų aukštaičiais, rytų aukštaičiais širvintiškiais ir rytų aukštaičiais uteniškiais, kuri brėžiama lietuvių dialektologijos darbuose, nėra tiksli ir turi būti pakoreguota (žr. Kardelis 2013^a). Tačiau išsamaus objektyvių sinchroninių rytų aukštaičių vilniškių patarmės ribų vaizdo kol kas dar nėra;

c) iki šiol, regis, niekur nebuvo keliamas klausimas, kaip elgtis su tais plotais, kur vilniškių patarme dabar jau nekalbama. Bent jau iš dialektologinėje literatūroje pateikiamų žemėlapių galima spręsti, kad jie tradiciškai priskiriami patarmei (plg. Zinkevičius 1966: 446, žemėl. Nr. 1; 1994: 50; 2006: 100)². Tipiškas pavyzdys – Švenčionių rajono patys pietūs (Pabradės apylinkės), Vilniaus rajonas, Šalčininkų rajono rytinė dalis. Vargu ar tuos plotus galima priskirti patarmės teritorijai, kai patarmė ten jau nevartojama³;

d) vadinasi, šiuo konkrečiu atveju atskaitos tašku aptariant kalbų vartojimą pasirinkti vilniškių patarmę ne visai tinka, nes geografiniu (ar teritoriniu) atžvilgiu ji išsimėčiusi ir išsiskaidžiusi, plg., pavyzdžiui, šiaurinę patarmės dalį ir Dieveniškių kyšulį;

e) todėl kalbant apie kalbų vartojimą tenka išėiti už patarmės ribų, nes tradiciškai geolingvistiškai apibrėžiama vilniškių patarmė kalbų vartojimo, taip pat sociolingvistiniu atžvilgiu patenka į kur kas didesnę ir sudėtingesnę plotą;

e) tačiau čia atsiranda dar viena problema, nes to ploto pavadinimai, dydžio ir ribų apibrėžtys skirtinguose darbuose įvairuoja ir grindžiami skirtingais pagrindais ar jų kombinacijomis: istoriniu (pvz., Vilniaus kraštas), geografiniu ir kalbiniu (pvz., Rytų Lietuva, pietryčių Lietuva) ir pan. (išsamiau apie terminologiją žr. Kardelis: 2009: 53 tt.). Be to, neretai susipina tiek sinchroniniai, tiek diachroniniai duomenys bei interpretacijos ir galų gale darosi nelabai aiškūs ir patys apibrėžimai, ir jais nusakomos teritorijos ribos;

f) taigi vienas iš svarbesnių atliktinų darbų – būtent sinchroninis įvairiakalbio masyvo pietrytinėje ir šiaurietinėje Lietuvos dalyje (palei Lietuvos ir Lenkijos, Baltarusijos bei Latvijos sienas) apibrėžimas: visų pirma reikia pasirinkti aiškų terminą tam masyvui įvardyti

¹ Straipsnis parengtas vykdant Valstybinės lietuvių kalbos komisijos iš programos „Lietuvių bendrinės kalbos, tarmių ir kitų kalbos atmainų funkcionavimo ir kaitos tyrimai 2011–2020 m.“ lėšų finansuojamą projektą „Rytų aukštaičių uteniškių ir rytų aukštaičių vilniškių paribio tyrimas“ (2011 m. sausio 28 d. sutartis Nr. K-3/2011).

² Plotas, kur vilniškių patarmė jau nevartojama, bet vyrauja slavų kalbų atmainos, pažymėtas tik „Lietuvių kalbos tarmių chrestomatijos“ žemėlapyje (LKTCH 2004: 100), bet, pavyzdžiui, Pabradės apylinkės ir čia priskirtos patarmei.

³ Šią mintį, tvarkydama ekspedicijų medžiagą, išskėlė Akvilė Markauskaitė (plg. dar Kardelis 2013^a).

ir nubrėžti jo sinchronines ribas. Tolesni uždaviniai – aprašyti sinchroninę kalbų vartojimo padėtį, ištirti sinchroninę sociolingvistinę situaciją ir imtis kalbų kontaktų tyrimo.

§ 2. Kadangi tai yra kur kas didesnio ir išsamesnio tyrimo objektas, kur ypač svarbi sinchroninė empirinė medžiaga, be to, ir skirtingų ne tik lingvistų, bet ir kitų sričių mokslininkų požiūrių sintezė, šiame straipsnyje į minėtas problemas nebus gilinamasi⁴. Todėl ir straipsnio pavadinime lieka *vilniškių patarmė*, kuri čia turi labiau orientacinę-geografinę reikšmę, nes toliau rašant pastabas apie kalbų vartojimą tradicinės patarmės ribos bus peržengiamos.

Tirtos ir šiame straipsnyje aprašomos teritorijos ribos priklauso nuo paprasto ir aiškaus dalyko: turimos empirinės medžiagos, kuri buvo surinkta keliose ekspedicijose, rengtose 2009–2012 m⁵. Tirta ploto ribas galima nusakyti taip: rytinė ir šiaurės rytų riba – nuo Magūnų (Švenčionių r.) palei Lietuvos ir Baltarusijos bei Lietuvos ir Latvijos sienas iki Zarasų; vakarinė ir šiaurės rytų riba – nuo jau minėtų Magūnų (Švenčionių r.) palei Pabradės, Arnionių, Jonišio, Žydavainių, Ūtos, Lakajos, Labanoro, Kirdeikių, Šeimatis, Gaidžių, Salako, Šiaulių, Zarasų liniją (išsamiau žr. žemėlapyje⁶).

Kelios pastabos dėl šiame straipsnyje pateikiamų duomenų rinkimo ir tyrimo metodų.

- a) Visų pirma reikia pabrėžti, kad tai nėra sociolingvistinis tyrimas – tik mėginimas nubraižyti sinchroninę kalbų vartojimo žemėlapi.
- b) Duomenys apie kalbų vartojimą buvo renkami daugiausiai žvalgomosiose ekspedicijose, todėl jie kol kas yra fragmentiški. Dėl to ir žemėlapio kontūrus, ir ypač informaciją apie vartojamas kalbas kol kas reikia laikyti tik preliminariais.
- c) Svarbiausias šių duomenų pateikimo ir aprašymo tikslas – atkreipti dėmesį į sinchroninę situaciją ir daugiau mažiau sudėlioti gaires išsamiam ir kompleksiniam kalbų vartojimo ir sociolingvistiniam tyrimui.
- d) Šiame straipsnyje taikomas aprašomasis metodas, remiantis iš esmės tiesioginio stebėjimo būdu nustatytais faktais ir informantų pateikiamais duomenimis. Apžvelgiama tik sinchroninė situacija⁷. Svarbu pabrėžti, kad straipsnyje nesigilinama į klausimą, kokios slavų kalbos vartojamos žvalgytame plote – tai atskiro tyrimo uždavinys. Todėl tekste visur apibendrintai vartojamas terminas *slavų kalbų atmainos*.
- e) Pirmasis uždavinys, renkant medžiagą žvalgomosiose ekspedicijose, buvo nustatyti, ar tikrintuose punktuose yra vietinių vyresnio amžiaus gyventojų ir įrašyti nedidelius jų kalbos fragmentus. Antrasis uždavinys buvo patikrinti, ar informantai kalba tarmiškai ir ar apskritai žvalgomame punkte vartojama tarmė. Ir trečiasis uždavinys buvo nustatyti, kokiomis kalbomis kalba pateikėjai, ypač kreipiant dėmesį į tai, kokią kalbą jie vartoja namuose, šeimoje, kitaip tariant, neoficialioje aplinkoje, ir kokios kalbos vartojamos ir vyrauja jų gyvenamajame punkte.

⁴ Jau dabar aišku, kad čia bus svarbi terminologinė problema, nes *patarmės* sąvoka, nagrinėjant kalbų vartojimo padėtį ir sociolingvistinius klausimus, greičiausiai bus per siaura, o tradiciniai pavadinimai – *Rytų Lietuva*, *Lietuvos rytai* – greičiausiai per platūs, o tokie kaip *Vilniaus kraštas*, *Vilnija* – pagrįsti labiau istoriškai ir kažin, ar tinka sinchroninei padėčiai įvardyti. Šių tradicinių terminų gal ir galima būtų neatsisakyti, tačiau juos reikėtų aiškiai suskirstyti į sinchroninius ir diachroninius ir aiškiai susieti su tyrimo objektu.

⁵ Ekspedicijas rėmė Valstybinė lietuvių kalbos komisija pagal Tarmių ir etninių vietovardžių išsaugojimo 2001–2010 m. programą ir Lietuvių bendrinės kalbos, tarmių ir kitų kalbos atmainų funkcionavimo ir kaitos tyrimų 2011–2020 m. programą. Ekspedicijose įvairiu laiku medžiagą rinko: Simona Akamauskaitė, Ūla Ambrasaitė, Beata Butkevičiūtė, Kotryna Cicėnaitė, Jolanta Daubaraitė, Sigita Grašienė, Lina Janionienė, Gintarė Judžentytė, Gediminas Kaminskas, Justina Karalevičiūtė, Irma Labutytė, Gintarė Petuchovaitė-Majauskė, Akvilė Markauskaitė, Vilma Paukštytė, Justina Petkelytė, Kristina Buidovaitė-Pivoriūnienė, Jurga Račienė, Darius Rudzinskas, Dovilė Tamulaitienė, Asta Trapikaitė, taip pat talkino Vytautas Dalibagas, Liutauras Dirsė, Mykolas Treigys.

⁶ Žemėlapi braižė Gražina Pariokienė.

⁷ Nors informantai yra pateikę įdomių bei svarbių istorinių pastabų apie kalbų vartojimą jų gyvenamojoje vietoje, šiame straipsnyje istorinių ekskursų stengtasi kiek įmanoma išvengti.

- f) Kalbinant informantus buvo taikomas tiesioginės apklausos ir biografinis metodas, be to, kiek tai buvo įmanoma, pildyta sociolingvistinė anketa: duomenys apie pateikėją, jo šeimą, išsilavinimą (kalbą, kuria mokėsi mokykloje, kalbėjo per pertraukas, mokytojo kalbą, lietuvių kalbos pamokas ir pan.), religijos kalbą (pamaldų kalbą bažnyčioje, poterių mokymąsi ir pan.) ir kalbų mokėjimą bei vartojimą (privaciai, viešumoje, gyvenamojoje vietoje), taip pat kalbų vartojimo situaciją jo gyvenamoje vietoje ir apylinkėse.
- g) Pateikėjai buvo kalbinami visų pirma lietuvių, priklausomai nuo situacijos – ir rusų kalba. Taip pat pateikėjų buvo prašoma papasakoti trumpą istoriją įprastai vartojama kalba (pvz., lenkų, rusų). Dažniausias diskurso tipas – dialogai tarp tyrėjų ir informantų, kai kuriais atvejais pasitaikė ir dialogų tarp kelių informantų.

§ 3. Ligšioliniai tyrimai. Prieš pateikiant žvalgomosiose ekspedicijose surinktų duomenų apibendrinimą, reikia trumpai apžvelgti, kaip sinchroninė kalbų vartojimo padėtis vilniškių patarmės plote buvo aptarta iki šiol. Čia svarbu pažiūrėti ir tų darbų chronologiją, kad matytųsi, kokio laikotarpio duomenys sukasi mokslinėje apyvartoje.

Reikia konstatuoti, kad kalbų vartojimas vilniškių patarmėje iki šiol buvo aptartas nedaug ir fragmentiškai, gal net tiksliau būtų sakyti – yra panagrinėta padėtis atskiruose arealuose. Tyrimų, kurie kalbų vartojimo atžvilgiu apimtų visą vilniškių patarmę, iki šiol nėra publikuota. Fragmentiškos informacijos galima rasti tik atskiruose darbuose, kuriuos sąlygiškai galima skirti į kelias grupes pagal darbų chronologiją ir pagal aptariamą medžiagą bei jos nagrinėjimo pobūdį.

Pirmajai chronologinei grupei reikia priskirti darbus, skelbtus dar prieškaryje – Vilniaus krašto okupacijos metais, taip pat negausius sovietiniais metais publikuotus darbus ir leidinius, paskelbtus Lietuvoje ir išėivijoje. Kadangi juose pateikiami duomenys yra gerokai nutolę nuo dabartinės, sinchroninės, situacijos ir labiau vertingi diachroniniams tyrimams, plačiau prie šių leidinių nėra reikalo sustoti (išsamesnę jų apžvalgą žr. Kardelis 2009, 54 tt.).

Antrajai chronologinei grupei galima priskirti tyrimus, pasirodžiusius per praėjusio amžiaus paskutinį dešimtmetį. Tiesą sakant, jų daugiausiai pasirodė 1990–1993 m. (žr. svarbiausius: Kniūkšta 1990; Rytų Lietuva 1992; Lietuvos rytai 1993; Zinkevičius 1993.) Tarp šios grupės darbų yra ir mažesnių publikacijų, ir apibendrinamojo pobūdžio tyrimų, skirtų rytų ir pietryčių Lietuvai, Vilniaus kraštui. Nesileidžiant į išsamų jų aptarimą galima tik pasakyti, kad kiekvienas darbas turi tam tikrą specifiką, kurią diktavo ne tik empirinė medžiaga, jos ištyrimo lygis ir tyrimo metodai, bet ir istorinės bei politinės aplinkybės. Turint galvoje čia rūpimą kalbų vartojimo aspektą, juose matyti aiški tendencija labiau telktis ties lietuvių kalbos nykimo šiame regione, slavų kalbų ekspansijos, lenkinimo klausimais ir į juos daugiausiai žvelgti iš istorinės perspektyvos. Tai, žinoma, labai svarbūs ir reikšmingi tyrimai, parodantys kalbinės padėties kitimo Rytų Lietuvoje dinamiką, aiškinantys lietuvių kalbos nykimo ir lietuvių tautinės ir kalbinės savimonės praradimo ir galiausiai nutautėjimo priežastis, sąlygas ir motyvus. Šie klausimai minėtuose darbuose nagrinėjami išsamiai ir gana kompleksiskai, tačiau jie vis dėlto, kaip ką tik minėta, krypta į praeitį bei istoriją ir rodo tik bendro pobūdžio vaizdą apie sinchroninę kalbų vartojimo padėtį kalbamu laikotarpiu. Be to, nuo jų paskelbimo jau praėjo nemažas laiko tarpas, o tuose darbuose remiamasi dar ankstesniais duomenimis, todėl sakyti, kad jie rodo sinchroninę padėtį, būtų nelabai korektiška.

Trečiajai chronologinei grupei galima priskirti paskutiniojo šio amžiaus dešimtmečio darbus. Jų nėra daug, tad galima išvardyti visus. Kalbų vartojimas ir sociolingvistinė padėtis Svirgų–Adučiškio ir Adučiškio–Kamojų arealuose yra aptarti J. Urbanavičienės darbuose (žr.: Urbanavičienė 2000: 123–136; Urbanavičienė 2006: 461–471; Urbanavičienė 2011: 95–114). Apie kalbų vartojimą Visagino–Adučiškio areale, remiantis ekspedicijos duomenimis, paskelbtas V. Kardelio, B. Sinočkinos B. Wiemerio ir A. Zeliūnskos straipsnis (žr. Kardelis et al. 2003). Taip pat yra rašyta apie kalbų vartojimą šiaurės rytų vilniškių plote, remiantis ekspedicijų iki 2005 m. duomenimis; čia pateikta ir šiokių tokių sociolingvistinių duomenų

(žr. Kardelis 2006: 233–243. Kiek atnaujinta informacija apie kalbų vartojimą tame pačiame plote pateikiama ir Kardelis 2009: 59–70.)

Dar reikia minėti stambų Z. Zinkevičiaus darbą „Lietuvių tarmių kilmė“, pasirodžiusį 2006 m., kur pateikiama duomenų apie kalbų vartojimą ir Rytų Lietuvoje, ir vilniškių patarmės plote (2006: 105–132).

§ 4. Šioje grupėje pastarasis darbas, greta kitų atskiriems arealams skirtų darbų, išsiskiria dėl vientisumo ir apibendrinamojo pobūdžio. Svarbu ir tai, kad knygoje yra pateiktas žemėlapis, kuris vadinasi „Kalbos pietryčių Lietuvoje paskutiniuju sovietinės okupacijos dešimtmečiu“ (Zinkevičius 2006: 114). Žemėlapis nėra smulkus, kalbų vartojimas jame parodytas ne pavieniuose arealuose, bet apibendrintai visame pietrytiniame plote. Čia svarbu paminėti dar pora faktų, susijusių su knygoje pateikiamu žemėlapiu. Z. Zinkevičiaus knygoje „Rytų Lietuva praeityje ir dabar“ (žr. Zinkevičius 1993: 187) taip pat pateikiamas žemėlapis, kuris vadinasi „Kalbos rytų Lietuvoje paskutiniuju dešimtmečiu“. Atsižvelgiant į knygos leidimo metus, galima manyti, kad tas dešimtmetis turi būti 1983–1993 m. Abiejuose žemėlapiuose šiek tiek skiriasi tik legendos, tačiau parodytas kalbų vartojimas iš esmės niekuo nesiskiria. Antrajame „Lietuvių kalbos enciklopedijos“ leidime (2008) taip pat pateikiamas kalbų vartojimo Rytų Lietuvoje žemėlapis, pavadintas „Kalbos Rytų Lietuvoje paskutiniuju XX a. dešimtmečiu“ (žr. LKE 2008: 406). Palyginus šį žemėlapi su publikuotais Z. Zinkevičiaus darbuose matyti, kad tarp visų trijų jokių esminių skirtumų nėra. Vadinasi, remiantis žemėlapių duomenimis, galima daryti išvadą, kad per dvidešimt metų (nuo 1980 iki 1990 m. laikotarpio, parodyto Z. Zinkevičiaus žemėlapyje, ir 1990–2000 m. laikotarpio, pavaizduoto LKE žemėlapyje) kalbų vartojimo padėtis Rytų Lietuvoje nepasikeitė. Taip pat galima konstatuoti, kad naujaisi, arba tiksliau tariant, paskutiniai duomenys apie kalbų vartojimą nėra jau tokie nauji, o dabartinė naujausia, arba XXI a. pradžios, kalbų vartojimo padėtis Rytų Lietuvoje kokiam nors visą jos teritoriją apimančiame žemėlapyje neparodyta.

§ 5. Kalbų vartojimo padėtį Vilniaus krašte Z. Zinkevičius yra apibūdinęs taip: „Taigi kalbinis šio krašto veidas pasidarė labai margas, sunku jį pavaizduoti lingvistiniame žemėlapyje. Jame įmanoma išryškinti atskirų kalbų plotus atsižvelgiant į tai, kuri kalba vyravo ir buvo gimtoji“ (Zinkevičius 2006: 114). Visiškai reikia sutikti, kad kalbinis Vilniaus krašto veidas yra margas ir kalbų vartojimo bei sociolingvistinė situacija yra tikrai sudėtinga. Tačiau vaizdavimo žemėlapyje sudėtingumas priklauso nuo kelių dalykų: a) turimos empirinės medžiagos kiekio, b) tirtų gyvenamųjų punktų tinklo tankumo ir c) tyrimo metodų. Kuo daugiau sukauptos empirinės medžiagos ir kuo tankesnis tiriamų punktų tinklas, tuo tiksliau kalbų vartojimo padėtį galima pavaizduoti žemėlapyje. Kaip minėta, svarbūs ir tyrimo metodai, susiję, žinoma, su tyrimo tikslais, kurie ne visais atvejais gali būti vienodi ir duoda ne tokius pačius rezultatus. Savaimė suprantama, kad skirsis, pavyzdžiui, žvalgomųjų ekspedicijų ir tikslinio sociolingvistinio tyrimo rezultatai.

Aptarti žemėlapiai vis dėlto yra per stambūs, kad juose matytųsi realus kalbų paplitimo vaizdas. Toks žemėlapių sudarymas ir juose pateikiama informacija, žinoma, priklausė nuo pačių leidinių apibendrinamojo pobūdžio, nuo turimos empirinės medžiagos kiekio, turimų duomenų chronologijos ir pan.

§ 6. **Žvalgomųjų 2009–2012 m. ekspedicijų duomenys.** Remiantis naujausiais duomenimis galima pateikti kiek išsamesnį ir tikslesnį kalbų paplitimo žvalgomųjų ekspedicijų metu tirtame plote žemėlapi (žr. žemėlapi). Visas tirtas plotas suskirstytas į atskirus mažesnius arealus, jiems pavadinti pasirenkant stambesnį gyvenamąjį punktą. Arealai išskirti vadovaujantis iš esmės dviem kriterijais: a) buvo atsižvelgta į tarmės, netarminės kalbos ir slavų kalbų atmainų vartojimą; b) taip pat atsižvelgta į geografinį kriterijų – kai kurie arealai, nors kalbiniu atžvilgiu ir panašūs, nesusisiekia. Todėl buvo pasirinktas smulkesnis skirstymas į arealus, nors, žinoma, jis kol kas yra sąlyginis. Išsamų vaizdą bus galima matyti tada, kai bus aiški padėtis tuose arealuose, kur vartojamos slavų kalbų atmainos. Reikia pasakyti, kad slavų kalbų atmainos kalbamuose arealuose yra tirtos

(plg. Karaš 2001). Iš naujausių tyrinėjimų reikia minėti K. Rutkowskos darbus (plg. Rutkowska 2004; 2006; 2012). Tačiau minėtų tyrimų rezultatais šiame straipsnyje nesiremiamas sąmoningai, nes didžiausias dėmesys čia skiriamas kalbų vartojimui parodyti, o ne tarminės ar netarminės kalbos ir slavų kalbų atmainų santykiui aptarti.

§ 7. Pabradės–Joniškio arealas. Šio arealo pietinę ir rytinę dalį sudaro plotas maždaug tarp Magūnų, Karkažiškės, Pabradės, Pavoverės ir Zalavo. Teritorijoje nuo Pabradės į šiaurės rytus link Švenčionėlių plyti Pabradės, Melagėnų ir Švenčionėlių miškai bei Labanoro giria, gyvenamųjų punktų ten labai mažai, vyrauja vasarvietės. Į šiaurę ir šiaurės vakarus nuo Pabradės šiam arealui galima priskirti plotą tarp Arnionių, Joniškio, Žydavainių, Miežonių, Ūtos, Paprūdės, Šakališkių ir Ažupravaliu.

Stambiausias punktas šiame areale yra Pabradė. Ji kalbų vartojimo atžvilgiu mišri: čia vartojama ir lietuvių kalba, ir slavų kalbos (rusų⁸, lenkų)⁹. Taip pat galima teigti, kad tam tikra gyventojų dalis yra dvikalbiai.

Pietinėje ir rytinėje arealo Pabradės–Joniškio arealo dalyje vyrauja slavų kalbų atmainos¹⁰. Jeigu vartojama lietuvių kalba, tai ji arba išmokta, arba ja kalba nevietiniai, atsikėlę gyventojai. Kokių nors tarmės vartojimo atvejų ekspedicijų metu šioje arealo dalyje neužfiksuota.

§ 8. Žvalgantis šiaurinėje ir šiaurės vakarų arealo dalyje, iš vietinių gyventojų teko girdėti tokį apibūdinimą: „už Inturkės tiltuko į Inturkę – tai ten jau Lietuva, o čia Lenkija“. Šis pasakymas yra susijęs ne tik su 1920–1939 m. Lenkijos okupacijos metais šiose apylinkėse ėjusia demarkacine linija, bet daugiau mažiau atspindi ir dabartinę kalbų vartojimo padėtį šiame areale.

Remiantis surinkta informacija galima atsargiai teigti, kad į vakarus nuo Joniškio (Graužiniai, Bimbiškiai, Bendžiukai, Žydavainiai, Burnėnai, Miežonys) lietuvių kalba vartojama šiek tiek daugiau, o į rytus (Skardžiai, Grybėnai, Surgėnai, Mažuliai, Šakališkė, Žaugėdai, Paprūdė, Žeimiai, Bulaučizna, Ūta) – labiau vyrauja slavų kalbų atmainos. Dalyje arealo į vakarus nuo Joniškio (Zabalina, Šaukšteliškiai, Jutonys, Keruliai) lietuvių kalbos ir slavų kalbų vartojimas pasiskirsto maždaug vienodai.

§ 9. Tačiau negalima teigti, kad šiame areale negalima susikalbėti lietuviškai – žvalgomosios ekspedicijos metu pasitaikė tik keli senyvo amžiaus informantai, kurie nekalbėjo lietuviškai, nors sakėsi šiek tiek suprantą. Iš surinktos informacijos šį tą galima spręsti ir apie kalbų vartojimo santykį, taip pat ir skirtingose amžiaus grupėse. Ir senosios, ir jaunosios kartos vietiniai gyventojai namuose lietuviškai nekalba, tačiau ne namų aplinkoje, esant reikalui, vartoja lietuvių kalbą. Kalbos pasirinkimas priklauso ne tik nuo aplinkos, bet ir nuo pašnekovo – vietiniai gyventojai tarpusavyje bendrauja slavų kalbų atmainomis, bet užkalbinti lietuviškai – kalba šia kalba, taip pat ja kalba ir įstaigose. Joniškio seniūno Rimanto Verbaičio teigimu¹¹, „kai reikia ir ateina į seniūniją, tai jie lietuviškai šneka, nususuka – tada lenkiškai šneka, nepasakysi, kad grynai lenkiškai, grynai lietuviškai“. Dabartinis seniūnas visur kalba lietuviškai, bet ankstesnis buvo vietinis, todėl vietiniai žmonės su juo šnekėjo lenkiškai.

⁸ Pabradėje 2003 m. įkurta yra sentikių parapija (žr. <http://wilstar.w.interia.pl/slovar/p.htm>, žiūrėta 2013-06-07)

⁹ Pabradėje veikia dvi gimnazijos: „Žeimenos“, kur ugdymas vyksta rusų ir lenkų kalbomis (žr. http://www.aikos.smm.lt/svietimo_ir_mokslo_institucijos.htm?m=institution&a=displayItem&id=190506888, žiūrėta 2013-06-07), ir „Ryto“ gimnazija, kur ugdymas vyksta lietuvių kalba (žr. http://www.aikos.smm.lt/svietimo_ir_mokslo_institucijos.htm?m=institution&a=displayItem&id=190506920, žiūrėta 2013-06-07). Pamaldos Pabradės bažnyčioje vyksta lietuvių ir lenkų kalbomis (žr. <http://vilnius.lcn.lt/parapijos/pabrade/>, žiūrėta 2013-06-07).

¹⁰ Kalbinę situaciją rodo ir pamaldų bažnyčioje kalba: Karkažiškės ir Pavoverės bažnyčiose pamaldos vyksta tik lenkų kalba (žr. <http://vilnius.lcn.lt/parapijos/pabrade/>, žiūrėta 2013-06-07).

¹¹ Naudodamasis proga noriu padėkoti seniūnui už suteiktą vertingą informaciją ir pagalbą renkant medžiagą Joniškio seniūnijoje.

§ 10. Šią situaciją iliustruoja konkretūs pavyzdžiai. Reikia pabrėžti, kad visi informantai iš pradžių buvo kalbinami lietuviškai.

Ažupravalėje buvo pašnekinti dviejų kartų informantai (tėvas ir sūnus), kurie šeimoje sakėsi kalbą lenkiškai. Užkalbinus vyresnįjį lietuviškai, buvo aišku, kad jis supranta, bet pokalbį lietuvių kalba palaikė vidutinio amžiaus jo sūnus, kuris į tėvą kreipdavosi lenkiškai. Vyro lietuvių kalba išmokta, bet kalbėjo be didelio akcento; taip pat moka lenkiškai, rusiškai, bet su tėvais kalba lenkiškai. Jis taip apibūdino padėtį Ažupravalėje ir gretimuose Arnionių apylinkių kaimuose: „daugiausia čia lenkiškai kalbėjo, dabar jau pradėjo daugiau lietuviškai“. „kalba paprastai, susimaišė baltarusiu, rusu, lenku, lietuviu [kalbos], viskas susimaišė“¹².

Skardžiuose kalbintas garbaus amžiaus vyras (g. 1919 m.) lietuviškai nekalbėjo¹³, bet sakė tik šiek tiek suprantas. Tame pačiame kaime kalbinta moteris kalbėjo lietuviškai (tačiau su akcentu), bet to sakėsi kalbanti lenkiškai ir rusiškai (Arnionyse baigė rusišką mokyklą). Jos teigimu, „čia lenkai“, bet „visi lietuviškai kalba, mano vaikai lietuviškai kalba, tik aš“, o „su kaimynais lenkiškai“. Paklausta apie tėvus sakė, kad „mano tėvai lenkai“, „su tėvais lenkiškai, nu tėvai mokėjo lietuviškai kalbėt“. Kaime vietinių likę trys žmonės – „lietuviai dabar“. Kalbant su šia pateikėja susidarė įspūdis, kad ji šiek tiek painioja tautybę ir kalbos vartojimą.

Zabalinoje kalbintas vyras (g. 1941 m.) į klausimą *kaip Jūs kalbat?* nedvejodamas atsakė: „o kaip norit“ (t. y. lenkiškai, rusiškai, lietuviškai). Įdomu tai, kad pokalbio metu paklausus, kurią kalbą jis laiko gimtąja, vyras atsakė, kad gimtoji jam yra lietuvių kalba, nors lietuviškai kalba su akcentu. Mokykloje jis sakėsi mokėsis lietuvių kalba. Informanto teigimu, čia „visi taip kalba, maišyti žmonės, tokių, kur kalbėtų tik lietuviškai, nėra“. Ir jis pakartojo jau girdėtą teiginį, kad „iki Inturkių tilto visi maišyti žmonės“.

Moteris Žydavainiuose taip pat kalbėjo lietuviškai (su nedideliu akcentu), bet teigė, kad su vyru tarpusavyje kalba lenkiškai, o su vaikais ir anūkais lietuviškai, tarmiškai nekalba. Panaši padėtis esanti ir aplinkiniuose kaimuose.

Ūtoje lietuviškai kalbinta pateikėja (g. 1920 m.), paprašyta perėjo prie lenkų kalbos. Jos teigimu, tėvai laikė save lenkais, bet kalbėjo, anot jos, „visaip, kaip papuola“. Pateikėja su tėvais kalbėjo lenkiškai ir iš pradžių nemokėjo lietuviškai, išmoko tik mokykloje (mokėsi Gaižūnuose tik lietuvių kalba, rusiškai nemoka). Klausama, kaip anksčiau kalbėjo ir dabar kalba kaime, sakė: „visokių buvo, senesni lietuviškai, jaunesni lenkiškai“, bet „kaime visi lenkai“, o „dabar atvažiavę visi kalba lietuviškai, vietinių beveik neliko“. Įdomu, kad poteries pateikėja moka ir lietuviškai, ir lenkiškai, ir meldžiasi abejaip.

Graužiniuose kalbintas vyras (g. 1930 m.) kalbėjo lietuviškai (su nedideliu akcentu). Jo teigimu, „čia tokie žmonės buvo, čia ir šiaip, ir taip. Čia daugiausiai lenkiškai buvo“. Su tėvais šeimoje kalbėjo lenkiškai, nors tėvai, pateikėjo teigimu, galėjo susikalbėti ir lietuviškai. Pateikėjas teigė, kad jam lengviau kalbėti lenkiškai, nes taip yra pripratęs. Mokykloje mokėsi lietuvių kalba, mokytojas buvo lietuvis. Jo teigimu, „mes gi iki mokyklinio amžiaus nemokėjom lietuviškai vaikai. Kai nuėjom į mokyklą, išmokom *nachadu*“. Pateikėjo žmona kilusi iš Kaciūniškės kaimo (lietuviškai taip pat kalba su akcentu), pateikėjos šeimoje irgi buvo kalbama lenkiškai, motina lietuviškai nemokėjo, tik tėvas. Lietuviškai pateikėja taip pat išmoko mokykloje. Šeimoje pateikėjai kalba lenkiškai, bet su marčia lietuviškai.

Moteris (g. 1929 m. Bimbiškiuose, gyvena Graužiniuose; lietuviškai kalba su nedideliu akcentu) su tėvais sakėsi kalbėjusi lenkiškai, o lietuvių kalbą išmokusi mokykloje. Iki tol

¹² Giriniuose likęs tik vienas vietinis žmogus, kalbantis lenkiškai; yra atvažiavusių žmonių, kurie kalba lietuviškai.

¹³ Pateikėjas kalbėjo kažkokiu keistu rytų slavų kalbų mišiniu su atskirais lenkų kalbos intarpais. Kadangi jis buvo kalbintas rusiškai, bet ne lenkiškai, gali būti, kad taikėsi prie klausėjo; ši atvejį reikėtų dar atskirai patyrinėti.

lietuviškai gebėdavo tik šiek tiek suprasti. Pateikėjos teigimu, Bimbiškiuose „lenkiškai šnekėdavo, bet mokėjo ir lietuviškai, bet buvo išmokę, ne iš gimimo“. Pateikėja moka ir lietuviškus, ir lenkiškus poterius, bažnyčioje meldžiasi lietuviškai. Paklausta, kokia kalba kalbasi su kaimynais, moteris sakė, kad „jaunimas tai dabar lietuviškai, seni šitie tai lenkiškai jau“. Tačiau jaunimas mokąs ir lenkiškai, nes šia kalba kalbasi su seneliais.

§ 11. Kalbinę Pabradės–Joniškio arealo padėtį trumpai ir taikliai apibendrina jau minėtas Joniškio seniūnas R. Verbaitis: „sakykim, dvikalbystė“. Kaip jau minėta, negalima teigti, kad areale negalima susikalbėti lietuviškai, vadinasi, jį reikia laikyti mišriu, kur kontaktuoja slavų kalbų atmainos ir netarminė lietuvių kalba. Tarmiškai kalbančių informantų aptikti nepavyko, visų kalbintų pateikėjų lietuvių kalba aiškiai išmokta, tą patvirtina ir jie patys – lietuvių kalbą išmoko mokykloje, iki tol jos beveik ar visai nemokėjo. Daugmaž aiškios ir kalbų vartojimo sferos, tačiau šį klausimą, taip pat slavų kalbų atmainų ir lietuvių kalbos sąveikos mechanizmus dar reikia išsamiai tirti atskirai.

Taigi iš surinktų duomenų galima spręsti, kad pagal kalbos vartojimą neoficialioje, namų ir šeimos aplinkoje Pabradės–Joniškio areale galima skirti tokias kalbos vartotojų grupes ir jų vartojamas kalbas:

- a) vietinius gyventojus, kurie kalba slavų kalbų atmainomis, bet moka ir lietuvių kalbą;
- b) atsikėlusius gyventojus, kurie kalba lietuviškai.

Ne namų aplinkoje ir su svetimais pašnekovais vietiniai gyventojai, kurie namie vartoja slavų kalbų atmainas, susikalba netarminė lietuvių kalba. Koks tokių gyventojų procentas, dabar pasakyti negalima. Kaip rodo informanto iš Skardžių pavyzdys, neatmestina galimybė, kad dalis gyventojų lietuvių kalbos iš viso nemoka. Tačiau tai jau atskiro tyrimo klausimas.

§ 12. Apžvelgus padėtį Pabradės–Joniškio areale galima grįžti atgal link Pabradės ir keliauti toliau į šiaurės rytus link Švenčionėlių, Švenčionių ir Adutiškio. Tačiau šioje atkarpoje reikia skirti keletą mažesnių arealų, nes kalbų vartojimo padėtis gana įvairuoja. Iškart galima pasakyti, kad ir Švenčionėliai, ir ypač Švenčionys pasižymi ir daugiatautiškumu, ir konfesijų¹⁴ bei vartojamų kalbų įvairove. Kalbiškai daugiau mažiau mišrūs ir šie gyvenamieji punktai aplink Švenčionys: Cirkliškis, Salomenka, Zadvarninkai.

§ 13. **Strūnaičio–Švenčionėlių arealas.** Pietinę ir pietrytinę arealo dalį užima plotas tarp Kasčiukų, Senojo Strūnaičio, Dvilonių, Vidutinės, Daumilų, Šutų, Sarių, Laužėnų, Melagėnų, Kirdeikiškės, Dotenėnų, Mėžionių. Šiaurinė arealo dalis plyti apie pačius Švenčionėlius: Trūdai, Augustavas, Veikūnai, Juodiškis, Rudžionys, Vėjinė. Čia taip pat priklauso keli gyvenamieji punktai į vakarus nuo miestelio, palei Švenčionėlių–Labanoro kelią: Januliškis, Baroniškė, Juodėniškis, Pastoviškis.

Strūnaičio–Švenčionėlių areale situacija skiriasi nuo anksčiau aptarto Pabradės–Joniškio arealo padėties. Visuose minėtuose pietinės ir pietrytinės dalies gyvenamuosiuose punktuose, taip pat Čyčeliuose, Šilinėje, Ziboliškėje, Grybuose, Laužėnuose, Šakaliuose, Matusonyse kalbama rytų aukštaičių vilniškių patarme. Nors vilniškių patarmė čia aiškiai vyrauja, tačiau šį arealą kalbų vartojimo atžvilgiu priskirti vien tarmiško kalbėjimo grupei nelabai galima. Visų pirma, didesnėse gyvenvietėse, pavyzdžiui, Vidutinėje, Naujajame Strūnaityje, Senajame Strūnaityje vartojama ne tik tarminė kalba, bet ir slavų kalbų atmainos. Taip pat slavų kalbomis kalbančių žmonių gyvena ir mažesniuose kaimuose. Analizuojant surinktą medžiagą susidarė įspūdis, kad kiek mišresnė yra pietrytinė arealo dalis (palei Sarių, Šutų, Vidutinės, Naujojo Strūnaičio liniją), o vientisesnė – šiaurės vakarų dalis. Be to, šioje pusėje esančiuose mažuose kaimeliuose jau beveik nėra likusių senosios kartos vietinių žmonių, pvz.: Pliauškėse, Pirktinėje, Papinigiuose, Kirdeikose, Memeliškėje, Daubariškėje, Jonlaukyje, Rinkūnuose. Todėl ir kalbų vartojimo atžvilgiu teritorija

¹⁴ Švenčionyse, be katalikų bendruomenės, dar veikia sentikų ir stačiatikių bendruomenės (žr. http://www.svencionys.lt/lit/Svencioniu_miesto_seniunija/3281, žiūrėta 2013-06-07). Švenčionių bažnyčioje pamaldos vyksta ir lietuvių, ir lenkų kalba (žr. <http://vilnius.lcn.lt/parapijos/svencionys/>, žiūrėta 2013-06-07).

vientisesnė, didesnių slavų kalbų atmainų koncentracijos neužfiksuota. Išimtis galėtų būti gal tik Kirdeikiškė, kur, pateikėjų teigimu, gyvena „rusai daugiau, staravierai“.

Kadangi, kaip jau minėta, buvo kalbinami vyriausios kartos pateikėjai, gyvenę lenkų okupacijos laikais, tai jie nurodė mokantys lenkų, kai kurie ir rusų kalbą. Savo kaimo ir apylinkių kalbinę padėtį vietiniai gyventojai linkę apibūdinti taip¹⁵: „čia gi buvo lenkų kraštas, paskui jau, kai Lenkija pragaišo, tadu va liko nei lietuviai, nei rusai, nei lenkai, nežinia koki. Va dabar lietuviškai ir lenkiškai, ir lenkiškai pas mus vis tiek ne taip kai lenkai kalba“ (moteris iš Šutų, g. 1930 m. ir 1932 m.); „čia pas mus visokių yra, ir lig smerciai gudiškai kalbėjo, nu jau anys nenorė lietuviškai kai kas“ (moteris iš Ziboliškės, g. 1930 m.).

§ 14. Apibrėžti, kokia kalbinė situacija šiaurinėje Strūnaičio-Švenčionėlių arealo dalyje, galima informantės iš Mozūriškės (g. 1938 m.) žodžiais: „mes ir dabar maišyti, nes aš perdien tris liežiuvius varau ar keturius, nu, toki sumaišyti žmonės. Bet lietuviškai visi šneka, čia nėra tokių, kad nešnekėtų, čia ir rusiškai, baltarusiškai, aš pati šneku visai. Va i taip čia pragyventa, bet čia jau dabar mažai liko ir nieko čia nėra“. <...> Bendrai čia lenkai, i Baranavas va gi kaimas, va Peršuokšnė, va čia va mūsiškis, čia Mazūriškė, Pastoviškė dar lenkai buvo, o ten jau Prūdiškė toliau, ten jau buvo rubežius ir ten buvo jau Lietuva“. Šioje dalyje tarmiškai kalbančių informantų rasti nepavyko¹⁶.

Kita jau minėta, Švenčionėlių arealo dalis kalbiniu atžvilgiu taip pat mišroka: vartojama vilniškių patarmė, slavų kalbų atmainos ir išmokta lietuvių kalba. Augustave kalbinta pateikėja (g. 1939 m. Veikūnuose) teigė namie kalbėjusi lenkiškai, bet ėjo į lietuvišką mokyklą ir ištekėjo už lietuvio, lietuviškai kalba su nedideliu akcentu, lietuvių kalboje aiškios tarminės ypatybės, pvz., *tíevas* ‘tėvas’, *mergaĩ.tie* ‘mergaitė’, *kũ* ‘ką’, *tađũ* ‘tada’, *tĩ* ‘ten’, *numĩ.ri.s* ‘numiręs’, *anà* ‘ji’, *pa-išmĩ.ri.* ‘išmirė’. Augustave vietinių gyventojų beveik nelikę, didžioji dauguma atvažiavusiųjų – iš aplinkinių kaimų ir tolimesnių apylinkių, iš Baltarusijos ir pan. Juodiškyje vietinių gyventojų kiek daugiau, jie kalba rytų aukštaičių vilniškių patarme. Atsikėlusieji kalba ir slavų kalbų atmainomis, ir lietuvių kalba, nelygu, iš kur atvažiavę. Panaši padėtis yra ir Rudžionyse, tik čia dar labiau vyrauja vilniškių patarmė.

Pačiuose Švenčionėliuose taip pat vartojamos kelios kalbos: netarminė lietuvių kalba, iš dalies – vilniškių patarmė, taip pat slavų kalbų atmainos (lenkų, rusų)¹⁷.

Strūnaičio-Švenčionėlių arealo kalbos vartotojų grupes ir jų vartojamas kalbas galima suskirstyti taip:

- a) vietiniai gyventojai, kurie kalba rytų aukštaičių vilniškių patarme;
- b) vietiniai gyventojai, kurie kalba slavų kalbų atmainomis, bet moka ir lietuvių kalbą (taip pat ir tarminę);
- c) atsikėlę gyventojai, kurie vartoja netarminę lietuvių kalbą ar slavų kalbų atmainas.

Koks yra santykis tarp a) ir b) kalbos vartotojų grupių, be specialaus tyrimo sunku pasakyti. Galima pateikti tik vieną pavyzdį, kurį pavyko užfiksuoti ekspedicijos metu. Kalbinant pateikėjas Čyčeliuose (moterį, g. 1929 m., vyrą, g. 1937 m.) atėjo kaimynas, kuris sakėsi kalbą tik lenkiškai. Tačiau ilgainiui paaiškėjo, kad lietuviškai jis supranta. Iš kaimynų bendravimo susidarė įspūdis, kad jie vienas kitą supranta, bet kalba kiekvienas savo kalba. Tačiau apie kalbų vartojimo santykį iš šio menko epizodo kokių nors aiškių išvadų daryti, žinoma, negalima, nors tam tikrą tendenciją ir galima įžvelgti.

§ 15. **Bačkininkų arealas.** Maždaug nuo Salomenkos, Vigadkos (pietuose nuo Švenčionių) į rytus tęsiasi arealas, kur nėra vietinių ne tik tarmiškai, bet ir lietuviškai

¹⁵ Pateikėjų citatos pateikiamos netranskribuotos, įprasta rašyba, išlaikant svarbiausias fonetines, morfologines ir sintaksines ypatybes.

¹⁶ Tarmiškai kalbama į šiaurę nuo Prūdiškės, Antaliedės, Terpežio.

¹⁷ Švenčionėlių Mindaugo gimnazijoje ugdymo procesas vyksta lietuvių kalba, 2-ojoje vidurinėje mokykloje pagrindinio, vidurinio ir papildomo ugdymo programos vykdomos lietuvių ir rusų kalba (žr. http://www.svencionys.lt/lit/Svencioneliu_miesto_seniunija/3801, žiūrėta 2013-06-07). Pamaldos Švenčionėlių bažnyčioje vyksta lietuvių ir lenkų kalbomis (žr. <http://vilnius.lcn.lt/parapijos/svencioneliai/>, žiūrėta 2013-06-07).

kalbančių žmonių (plg. Urbanavičienė 2006: 462). Šį arealą, be minėtų punktų, dar sudaro Jančiūnai, Čepukėnai, Mikštai, Milkuškos, Sakališkė, Lalučiai, Bačkininkai, Daukšiškė, Tatarskiškė, Jurgeliškė, Staškinė, Rakauskai, Gailiušiai. Čia vyrauja slavų kalbų atmainos, o lietuvių kalba, jeigu vartojama tam tikrais atvejais, yra išmokta arba ja kalba atsikėlę gyventojai.

Čia kalbos vartotojų grupės ir jų vartojamas kalbos pasiskirsto taip:

a) vietiniai gyventojai, kurie kalba slavų kalbų atmainomis;
b) vietiniai gyventojai, kurie kalba slavų kalbų atmainomis, bet moka ir netarminę lietuvių kalbą;

c) atsikėlę gyventojai, kurie vartoja netarminę lietuvių kalbą ar slavų kalbų atmainas.

Nors šiame areale ir galima išvelgti tam tikro kalbinio dinamiškumo ir kalbinių nuostatų kaitos apraiškų, tačiau kasdienė bendravimo kalba čia yra ne lietuvių, bet slavų kalbų atmainos.

§ 16. Svirkų-Adutiškio arealas. Maždaug nuo Svirkų prasideda dar vienas kalbiniu atžvilgiu mišrus arealas, kur vartojama ir tarminė kalba, ir slavų kalbų atmainos. Jis plyti maždaug tarp Svirkų, Kackonių, Adutiškio, Lazdinių, Antanų, Lasiškės, Svylionių, Stajėtiškio. J. Urbanavičienės duomenimis, Svirkų areale vartojamos net kelios kalbos: vilniškių patarmė, netarminė lietuvių kalba, rusų, baltarusių ir lenkų kalbos. Kalbininkė taip pat konstatuoja maksimalius kalbų kontaktus areale ir teigia, kad „dėl susiklosčiusios daugiakomponentės kalbinės situacijos čia gyvenantys informantai paprastai yra dvikalbiai ar net trikalbiai (Urbanavičienė 2006: 465; šiame straipsnyje žr. išsamiau apie kalbų vartojimo ir sociolingvistinę padėtį Svirkų ir Adutiškio apylinkėse).

Svirkų-Adutiškio arealo kalbų vartojimo situacija dar kiek kitokia, negu iki šiol aptartuose arealuose. Svarbiausias bruožas tas, kad jį galima apibrėžti kaip kompaktišką dvikalbystės arealą, kur kontaktuoja kelios kalbos ir kalbos vartotojų grupės pasiskirsto taip:

a) vietiniai gyventojai, kurie kalba rytų aukštaičių vilniškių patarme ir keliomis slavų kalbų atmainomis;

b) vietiniai gyventojai, kurie kalba keliomis slavų kalbų atmainomis, bet moka ir lietuvių kalbą (tarminį ar netarminį variantą);

c) atsikėlę gyventojai, kurie vartoja arba netarminę lietuvių kalbą, arba slavų kalbų atmainas.

§ 17. Didžiasalio arealas. Einant toliau į šiaurės rytus nuo aptarto ploto daugiau ar mažiau kompaktiškai mišrūs arealai, galima sakyti, baigiasi. Pačiame rytiniame iškyšulyje išsiskiria tik Didžiasalis, kurio dalis (naujoji gyvenvietė, ne senasis kaimas) kalbos vartojimo atžvilgiu taip pat mišri.

Pačiuose ryčiausiuose didesniuose gyvenamuosiuose punktuose: Navikuose, Dysnoje, Vosiūnuose¹⁸ vyrauja vilniškių patarmė, greta jos, daugiausiai tarp atsikėlusiu gyventojų, pasitaiko ir vartojančių slavų kalbų atmainas.

2001 m. duomenimis, aštuoniuose Vosiūnų parapijos kaimuose gyveno 317 lietuvių, 25 rusai, 11 baltarusių ir 33 lenkai. Didžiausia nelietuvių koncentracija yra Navikų (18 rusų, 8 baltarusiai ir 13 lenkų) ir Dysnos (3 rusai, 2 baltarusiai ir 9 lenkai) kaimuose. Šie kaimai yra didžiausi parapijoje (atitinkamai 123 ir 79 gyventojai)¹⁹ (žr. Tverečiaus kraštas 2001: 266).

Vosiūnuose kalbintoje informantų šeimoje (moteris, g. 1929 m. Vosiūnuose) kalbama lietuviškai. Įdomus tas faktas, kad pateikėjos vyras yra gimęs Baltarusijoje, tačiau atsikėlęs į Vosiūnus išmoko lietuvių kalbą (kalba vilniškių patarme). Panašus atvejis užfiksuotas ir Dysnoje, kur moteris, atsikėjusi iš Baltarusijos, taip pat išmoko lietuviškai.

¹⁸ Pamaldos Vosiūnų bažnyčioje vyksta lietuvių kalba (žr. <http://vilnius.lcn.lt/parapijos/vosiunai/>, žiūrėta 2013-06-07).

¹⁹ Dar vienas mišresnis arealas yra rytinėje Dūkšto parapijos dalyje link Rimšės ir Visagino. Čia esantys Kaniūkų, Beržininkų, Gerkonų, Kalviškių kaimai nors lietuviški, bet juose gyvena ir viena kita lenkiškai kalbanti šeima. Tačiau kalbantys lenkiškai ir laikantys save lenkais neblogai moka ir lietuviškai. Panaši situacija yra ir sulenkėjusiam Magūnų kaime, kur kai kurie žmonės kalba ir lietuviškai.

Kalbų vartojimo padėtį Didžiasalio areale galima apibūdinti taip:

- a) vietiniai gyventojai kalba rytų aukštaičių vilniškių patarme;
- b) vietiniai gyventojai, kurie kalba slavų kalbų atmainomis, bet moka ir lietuvių kalbą (tarminį ar netarminį variantą);

§ 18. Neverėnų arealas. Tai dar vienas mišrus arealas, kurį sudaro nedidelis plotelis palei Češulėnų, Neverėnų, Janavo, Gudėnų liniją. Čia vartojama šiaurės rytų vilniškių patarmė, tačiau yra kalbančių ir slavų kalbų atmainomis. Tačiau jomis kalbantys moka ir lietuviškai. Pavyzdžiui, Češulėnuose kalbintų informantų lietuvių kalba buvo išmokta, kitų kaimų informantų, kurie vartoja slavų kalbų atmainas, lietuvių kalboje pasitaikė ir vilniškių patarmės ypatybių.

Kalbų vartojimo padėtį Neverėnų areale galima apibūdinti taip:

- a) vietiniai gyventojai kalba rytų aukštaičių vilniškių patarme;
- b) vietiniai gyventojai, kurie kalba slavų kalbų atmainomis, bet moka ir lietuvių kalbą (tarminį ar netarminį variantą);

§ 19. Gaidės arealas. Šio bažnytkaimio vardu galima pavadinti nemažą arealą, kuris tęsiasi palei rytinį pakraštį maždaug nuo Smėlių ir apima tokį plotą: Smėliai, Rameikos, Mieleškiai, Strilungiai, Triklotiškė, Pupiniai, Kazimieravas, Pamunė, Kajotai, Lisiškė, Tryčiūnai, Davedynos, Gakėnai, Pociūnai, Barauka, Novina, Meikštai, Pūškos, Prūčiai, Vėlūnai, Gaidė, Varniškiei. Toliau prasideda Ignalinos atominės elektrinės zona ir Drūkšių ežeras. Į vakarus nuo šio arealo (Dūkšto link) plyti tarminės lietuvių kalbos plotas, o į šiaurę nuo Dūkšto–Gaidės linijos įsiterpia miškų juosta ir įvairiakalbis Visaginas.

Šis arealas, kiek leidžia spręsti žvalgomieji duomenys, pasižymi tuo, kad lietuvių kalba vartojama itin menkai. Galima sakyti, kad tai yra kompaktiškas slavų kalbų atmainų arealas. Lankantis minėtuose punktuose ne visur pavyko susikalbėti lietuviškai. Be to, areale įvairuoja ir slavų kalbų atmainos. Taip galima spręsti iš informacijos, kurią pateikė kalbinti informantai, nurodę, kuo jie save linkę laikyti ir kokia kalba kalbama jų kaime. Smėliuose, pateikėjų teigimu, gyvena lenkai, Rameikose – lenkai ir rusai, yra keletas žmonių, mokančių lietuviškai, Mieleškiuose – lenkai ir rusai. Tryčiūnuose ir Lisiškėje gyvena jaunos lenkų šeimos, Strilungiuose kalbama rusiškai, informantų teigimu, „lietuviai išmirė prieš dvidešimt metų“. Gakėnuose lietuviškai niekas nekalbėjo. Baraukoje ir Novinoje gyvena po vieną gyventoją, pirmoji kalba lenkiškai, antroji yra atvažiavusi iš Vilniaus. Davedynos – jau tuščias kaimas. Toliau kylant į viršų yra Pociūnų kaimas, kur gyvena lenkai, ir didesnė gyvenvietė Meikštai, kur kalbama lenkiškai ir rusiškai. Į pietvakarius nuo Meikštų esančiuose Pupiniuose gyvena lenkai, o netolimi Kazimieravas ir Pamunė yra sentikių kaimai. Kompaktiškas slavų kalbų atmainų plotas tęsiasi ir toliau į šiaurės rytus nuo Meikštų: Pūškos, Prūčiai, Gaidė, Varniškiei. Tik Vėlūnai, galima sakyti, mišrūs, tačiau lietuvių kalba yra išmokta, ne tarminė.

Kalbų vartojimo padėtį Gaidės areale galima apibūdinti taip:

- a) vietiniai gyventojai kalba slavų kalbų atmainomis;
- b) dalis vietinių gyventojų moka netarminę lietuvių kalbą.

§ 20. Turmanto arealas. Jis apima nemažą plotą maždaug tarp Visagino, Smalvų, Šaulių, Zarasų, Turmanto ir Tilžės. Kalbų vartojimo padėtį šiame areale trumpai galima apibūdinti taip: visame šiame plote vyrauja slavų kalbų atmainos, o lietuvių kalba, jeigu pasitaiko ją vartojančių, yra arba išmokta, arba ja kalba atsikėlę žmonės. Tokia padėtis užfiksuota visame plote, kur buvo žvalgyti šie punktai: Arliškės, Avižinė, Ažuožeriškiai, Bachmatai, Banda, Barauka, Barteliškė, Bernatkai, Brusavanka, Ciceliškis, Čepiškės, Čepukiškė, Daržėnai, Divonai, Dulkiškė, Gasiuliškė, Jauneikiai (Jackūnai), Jurkakalnis, Kailynė, Kamariškė, Kimbartiškė, Kirkliškiei, Kumpuočiai, Lajuva, Lapeliškiai, Lengveniškės, Liaudiškiai, Matuliškės, Minauka, Navikai, Novena, Rotuliškės, Rūsteikiai, Saločiai, Saplaučina, Staižiūnai, Svyliškiei, Šakiai, Šauliai, Tabaras, Taraučizna, Turmantas, Zatokai, Žalmedžiai, Žengiškė, Žengiškės.

Iš žvalgomųjų ekspedicijų susidarė įspūdis, kad į rytus maždaug nuo Smalvų labiau vyrauja rusų kalba, o į vakarus – lenkų, tačiau ir vienoje, ir kitoje pusėje vartojamos abi kalbos. Susidaryti kiek išsamesnį kalbų vartojimo vaizdą Turmanto areale geriausiai padeda konkretūs pavyzdžiai. Toliau pateikiama informacija apie keleto skirtingose vietose kalbintų informantų vartojamas kalbas, taip pat informantų pateikti duomenys bei pastabos.

Pateikėjų teigimu, Tumelinos, Liaudėnų, Ramaitiškės, Vyšniavos ir Užupių kaimuose kalbama tik rusiškai ir lenkiškai, lietuviškai kalbančių nėra. Be to, šiuose kaimuose dalį namų yra nusipirkę Visagino gyventojai. Pateikėja (g. 1938 m.), kalbinta Liaudėnuose, paklausta apie lietuvius šiose apylinkėse teigė, kad²⁰ „давно уже были, старые умерли, дети у Вильнюсе, а старые умерли; которые были, понимали по литовску, может они литовцы, а черт их знает, умерли“. Moteris, baigusi rusų mokyklą, lietuviškai nekalba: „уже сейчас не надо мне литовский“. Kadangi pateikėja buvo kalbinama rusiškai, ji kalbėjo rusų kalba, tačiau teigė, kad šeimoje su vyru (buvo kilęs iš Baltarusijos) kalbėdavo lenkiškai, save taip pat laiko lenke: „там по русску немножко можем разобратся, но ту кругом поляки, по польску“. Užupiuose kalbintas vyras (g. 1968 m.), šiaip gyvenantis Visagine, taip pat buvo kalbinamas ir kalbėjo rusiškai, lietuviškai sakė tik suprantantis. Paklaustas, ar kalba tik rusiškai, ar ir lenkiškai, sakė: „какой тут польский, тут смешанный, но в основном по польский“, pasiteiravus tautybės atsakė, kad „мы записываем поляки“.

Moteris (kilusi iš Vidžių, 86 metų amžiaus) ir jos sūnus (g. Turmante, 60 metų amžiaus; abu sentikiai), kalbinti Turmante, kalbėjo rusiškai, sakėsi esą rusai ir tarpusavyje kalba rusiškai. Moteris teigė mokanti ir lenkiškai, bet lietuviškai nekalba: „по литовский ненаучилась, тут не было литовцав“. Pateikėjų teigimu, Turmante²¹ kalbama rusiškai ir lenkiškai, dabar – jau ir lietuviškai, o vietiniai gyventojai – daugiausiai lenkai, sentikiai ir rusai, vietinių lietuvių nebuvo, tik atvažiuavę sovietų laikais. Panaši padėtis, anot jų, ir aplinkiniuose kaimuose, pavyzdžiui, Karmelituose, Veselavoje. Kimbartiškėje lietuvių atsiradę tik dabar.

Tilžėje lietuviškai kalba tik viena atsikėlusii lietuvių šeima. Visi kiti gyventojai kalba slavų kalbų atmainomis. Tilžėje rusiškai kalbintos informantės (g. 1935 m. Navikų k., už kilometro nuo Tilžės) teigimu, ji pati lenkė, o vyras – rusas. Su tėvais moteris šnekėjo lenkiškai, o su vyru kalba rusiškai. Pateikėja baigė septynias klases lietuviškoje mokykloje Užukaimyje, tačiau: „понимаю всё, но говорить у меня не хватает слов“. Jos teigimu, lietuviškai kalbančių Tilžėje, išskyrus jau minėtą šeimą, nėra. Informantė minėjo, kad Tilžėje gyveno kelios vietinės lietuvių šeimos, bet visi jau mirę. Su kaimynais tie lietuviai kalbėjo rusiškai, lenkiškai, o savo šeimose – lietuviškai. Su dabartiniais kaimynais moteris kalba ir rusiškai, ir lenkiškai, bet teigė, kad jos „главный польский язык [раčios informantės], але только что мало тут кто говорит по польски, большинство как то все по русский, все приезжие приезжает и все больше по русский“. Informantės (kuri ilgą laiką dirbo laiškanėse) teigimu, aplinkiniuose kaimuose taip pat vyrauja slavų kalbos: Padrūkšėje – rusų, Burniuose – lenkų, Juodiniuose – lenkų, Būdiniuose – lenkų, Navikuose, Paberžėje – taip pat lenkų.

Čepukiškėje lietuviškai kalbintas vyras (g. 1930 m.) kalbėjo lietuviškai (su nedideliu akcentu), išmokta bendrine lietuvių kalba, baigė lietuvišką Čepukiškės pradinę mokyklą. Vyras sakėsi kilęs iš lenkų šeimos ir namie kalba lenkiškai. Taip pat moka ir rusų kalbą, su kaimynais kalbasi rusiškai ir lenkiškai. Kai pradėjo vaikščioti į mokyklą, išmoko lietuviškai. Pateikėjo teigimu, kaime beveik niekas namuose lietuviškai nekalba.

Lengveniškėse moteris (g. 1944 m.) buvo kalbinama lietuviškai (kalbėjo su labai nedideliu akcentu), pateikėja yra gyvenusi Rokiškyje. Jos tėvas buvo lietuvis, motina lenkė, šeimoje kalbėjo lenkiškai, nors laikė save lietuviais. Įdomu, kad jos šeimos nariai su kaimyne

²⁰ Informantų citatos pateikiamos taip, kaip jie tarė; pavyzdžiai netranskribuojami.

²¹ Pamaldos Turmante dabar vyksta lietuvių ar lenkų kalbomis (žr. <http://vilnius.lcn.lt/parapijos/turmantas/>, žiūrėta 2013-06-07).

tuo tarpu kalbėjosi rusiškai, bet vėliau bendraudama su tyrėjais ir kaimynė perėjo prie lietuvių kalbos. Abiejų moterų lietuvių kalba netarminė, išmokta.

Rataniškėse lietuviškai kalbinta moteris (g. 1918 m.; kalba su akcentu) paklausta, kaip kalbėjo su tėvais, atsakė: „lenkiškai, bet tokia belarusiška kalba, ne tokia, kad lenkiška būtų“. Moteris namuose su sūnumi šneka lenkiškai; moka ir rusų kalbą.

Rūsteikiuose moteris (g. 1933 m. Rūsteikiuose; informantės teigimu, kaimas buvo vadinamas „Maskva“) buvo kalbinta rusiškai. Jos duktė su tyrėjais šnekėjo lietuviškai, su motina – rusiškai. Pateikėja sakėsi lietuviškai nemokanti, todėl su tyrėjais kalbėsianti rusiškai. Informantė yra sentikė: „староверы мы были, староверы старовеженные“. Moters teigimu, kaime gyveno trejetas lenkų šeimų, su jais ji kalbėdavosi rusiškai. Šiaip kaime „все русские кругом“.

Smalvelėse kalbintų informantų šeima kalbėjo ir rusiškai, ir lenkiškai, ir lietuviškai (tarpusavyje – lenkiškai). Informantas (g. 1931 m.) buvo kalbinamas lietuviškai (kalbėjo su akcentu išmokta lietuvių kalba). Informantas su tėvais kalbėjo lenkiškai, jo teigimu, „čia bendrai niekas nešnekėjo lietuviškai, visi varė, tik dabar jau jaunimas pradėjo šnekėt, anksčiau susikalbėt negalėjo [lietuviškai], nebuvo su kuo šnekėt“.

Šauliuose lietuviškai kalbintas informantas (g. 1938 m., kalbėjo su nedideliu akcentu išmokta lietuvių kalba) sakė, kad „daugiausiai kalbėjom paprastai lenkiškai“, bet save laiko lietuviu. Pateikėja (g. 1940 m. Samavų k.) kalbėjo lietuviškai, išmokta lietuvių kalba, bet teigė, kad „iki dvidešimt penkių metų gal lenkiškai kalbėjau, o nuo dvidešimt penkių perėjau į lietuvių, už lietuvių ištekėjau, už žemaičio“. Jinai pasakojo, kad jos tėvas buvo „maišytas“, mama – „tikra lietuvė“, o senelis buvo lenkas; namuose buvo kalbama lenkiškai. Pateikėjos teigimu, „nu maišyti tokie, ar gi teisinga mūsų lenkų kalba buvo, nu neteisinga. Bet kalbėjom taip kaip visi ir viskas“.

Magučiuose pavyko rasti tik trejetą vietinių, neatsikėlusių vyresnio amžiaus gyventojų: vyrą (g. 1924 m.) ir dvi moteris (viena g. 1928 m., kita g. 1932 m. netolimame Minaukos k.). Moteris (g. 1932 m.) sakėsi mokanti rusų, lenkų kalbas, jos teigimu, „čia visi moka visas tris kalbas“, nes „ir lenkų yra, ir lietuvių, rusų daugiau“. Pateikėjas (g. 1924 m.) taip pat sakėsi mokantis lenkų ir rusų kalbas. Jo tėvas lietuviškai „nemokėjo nė pusės žodžio, rusiškai kalbėjo, o paskui išmoko lenkiškai. O mama tik lenkiškai kalbėjo, lietuviškai nemokėjo“. Informantas lietuviškai išmoko iš senelio. Pateikėjų teigimu, Magučių gyvenvietė ėmė kurtis 1951 m., todėl dauguma žmonių čia yra suvažiavusių. Kalbinti informantai kalbėjo ne tarminė, bet išmokta lietuvių kalba.

Visame areale didžiausia lietuviškai kalbančių koncentracija, kiek leidžia spręsti sukaupti duomenys, yra Smalvoje, Magučiuose ir iš dalies Šauliuose.

Kalbų vartojimo padėtį Turmanto areale galima apibūdinti taip:

- a) vietiniai gyventojai kalba slavų kalbų atmainomis;
- b) dalis vietinių gyventojų moka netarminę lietuvių kalbą.

§ 21. Labanoro–Ignalinos–Salako arealas. Šiame areale, kurį sąlygiškai galima pavadinti minėtų trijų gyvenamųjų punktų vardu, vyrauja tarminė kalba (rytų aukštaičių vilniškių ir rytų aukštaičių uteniškių patarmės). Šiame plote nėra jokios didesnės lenkiškai ar rusiškai kalbančių gyventojų koncentracijos. Beveik visos jame esančios parapijos niekada nesiribojo su slavų kalbų plotu, buvo ir yra toliau nuo sienos.

Atsižvelgiant į šiuo metu turimus duomenis, šio tarminio arealo pradžia galima laikyti Labanoro apylinkes (maždaug nuo Prūdiškių, Antaliedės linijos į šiaurės rytus). Šiam arealui reikia priskirti Kaltanėnų, Kretuonų, Reškutėnų, taip pat šiaurines Švenčionių (Nevieriškė, Daukšiai, Misiūnai) apylinkes. Toliau arealą pratęsia Ceikinių, Mielagėnų²² ir Tverečiaus (išskyrus minėtą Didžiasalio arealą) bei Daugėlišio (išskyrus jau minėtą Neverėnų arealą) ir Paringio apylinkės. Su Daugėlišio ir Paringio apylinkėmis ribojasi Vidiškių, o ryčiau tęsiasi

²² Mielagėnų parapijos riba su Adutiškio parapija yra ir pietinio šio tarmiškos kalbos arealo riba.

Kazitiškio²³ apylinkės, kurios taip pat priklauso šiam tarminiam arealui. Neabejotinai jam priklauso ir vakarinė ploto dalis: Palūšės, Linkmenų, Kirdeikių, Tauragnų, Minčios, Jakėnų ir Salako apylinkės. Toliau tarminės kalbos arealas tęsiasi link Dūkšto ir Rimšės apylinkių ir pasibaigia maždaug ties Kalviškių–Stašionių–Bieniūnų linija.

Taigi tarmiškai kalbantį arealą krašto sudaro šiaurinė ir vakarinė Švenčionių rajono dalis, didžioji Ignalinos rajono dalis, ypač vakarinė, ir pietrytinė Utenos rajono dalis (išsamiau arealo ribas žr. žemėlapyje).

§ 22. Baigiant aptarimą dar reiktų atkreipti dėmesį į po visą plotą išsibarsčiusius sentikių arealus. Tai, pavyzdžiui, Izabelinės, Dietkauščiznos, Lukošiškės, Rimaldiškės, Jurgeliškės, Milkūnų ir kiti kaimai. Jų gyventojų kalbinės elgsenos, kuri priklauso nuo to, ar kaimas įsikūręs lietuviškame, ar mišriame areale, tyrimas taip pat galėtų teikti vertingos informacijos. Tačiau tai atskiro tyrimo objektas.

§ 22. **Išvados.** Visą žvalgytą plotą, atsižvelgiant į jame vartojamas kalbas, galima padalyti į tokius arealus ar jų grupes:

- A. Kalbiniu požiūriu vientisi ar daugiau mažiau vientisi arealai:
 - a. tarminės kalbos arealas, kur kalbama vilniškių arba uteniškių patarme (Labanoro–Ignalinos–Salako arealas);
 - b. slavų kalbų atmainų arealai, kur a) vyrauja slavų kalbų atmainos, o lietuvių kalba vartojama minimaliai (Gaidės arealas), b) yra tam tikro kalbinio dinamiškumo ir kalbinių nuostatų kaitos (Bačkininkų arealas).
- B. Kalbiniu požiūriu mišrūs arealai:
 - a. vartojamos slavų kalbų atmainos ir iš dalies netarminė lietuvių kalba, bet slavų kalbų atmainos vyrauja. Tai Pabradės–Joniškio ir Turmanto arealai;
 - b. vartojama tarmė ir slavų kalbų atmainos, bet vyrauja lietuvių kalba (tarmė ir iš dalies netarminė kalba). Tai Strūnaičio–Švenčionėlių, Didžiasalio, Neverėnų arealai;
 - c. vartojama tarmė, slavų kalbų atmainos ir netarminė lietuvių kalba (Svirkų–Adutiškio arealas).

Šis skirstymas galėtų būti naudingas būsimiems sociolingvistiniams ir ypač kalbų kontaktų tyrimams ir palengvinti renkantis tokių tyrimų metodologiją.

Tolesnis tyrimo uždavinys – apžvelgti padėtį likusioje pietrytinėje vilniškių patarmės dalyje ir žvalgyti pietų aukštaičių patarmės plotą. Tik tada bus galima matyti daugumą išsamų dabartinį krašto, kuris vadinamas *pietryčių* ar *rytų Lietuva*, *Vilniaus kraštu*, *Vilnija*, kalbinį veidą. Taip pat tik tada bus galima pradėti diskusijas dėl jo pavadinimo, ribų ir metodologinių tyrimo aspektų.

LITERATŪRA

Karaś H. 2001: O sytuacji języka polskiego na obszarze smółwieńskim na Litwie, *Prace Filologiczne*, t. XLVI, 266–292.

Kardelis V., Sinočkina B., Wiemer B., Zelińska A. 2003: Sytuacja językowa na terenie od Wisagini do Hoduciszek na Litwie (Raport z badań terenowych), *Acta Baltico-Slavica*, t. 27, 33–52.

Kardelis, V. 2006: Šiaurės rytų vilniškių ploto sociolingvistiniai bruožai, *Baltistica* XLI (2), 233–243.

²³ Čia kiek išsiskiria didesni miesteliai (seniūnijų centrai): Ceikinių miestelyje yra viena kita lenkiškai kalbanti šeima, Vidiškių miestelyje yra rusakalbių, Kazitiškyje – keletas lenkiškai kalbančių šeimų. Tačiau šiuos miestelius priskirti prie mišrių arealų, atrodo, nėra reikalo, nes čia slavų kalbų atmainomis kalbantys gyventojai nesudaro didelės koncentracijos.

Kardelis, V. 2009: *Šiaurės rytų aukštaičiai vilniškiai: ribos ir diferenciacija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Kardelis, V. 2013^a: Dar dėl rytų aukštaičių vilniškių patarmės ribų, *Lietuvių kalba 7*, www.lietuviukalba.lt.

Kniūkšta, P. 1990: *Vilniaus kraštas ir lietuvių kalba*, Vilnius: Mokslas.

Lietuvos rytai, 1993: Garšva K., Grumadienė L. (sud.), Vilnius: Valstybinis leidybos centras.

LKE – *Lietuvių kalbos enciklopedija*, 2008, Vilnius.

LKTCH – Bacevičiūtė et al., *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija*, 2004, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Rytų Lietuva: istorija, kultūra, kalba (red. V. Milius et al.), 1992, Vilnius: Mokslas.

Rutkowska K. 2004: Lituanišmy leksykalne w gwarach polskich na obszarze ignalińsko-jezioroskim, *Prace Filologiczne*, t. XLIX, 427–436.

Rutkowska, K. 2006: Lituanišmy w gwarach polskich na Litwie, *Rieger J., Masojć I., Rutkowska K., Słownictwo polszczyzny gwarowej na Litwie*, Warszawa, 71–105.

Rutkowska, K. 2012: Interferencje litewskie i wschodniosłowiańskie w gwarach polskich na obszarze ignalińskim na Litwie, *Prace Filologiczne*, t. 59, Warszawa, 524–541.

Urbanavičienė J. 2000: Vilniškių tarmės rytinių pakraščių tarminė diferenciacija, *Kalbotyra* XLVIII (1)–XLIX (1), 123–136.

Urbanavičienė, J. 2006: Lietuvių ir slavų kalbų sąveika vilniškių tarmės rytiniuose pakraščiuose (Adučiškio apylinkių duomenys), *Baltistica* XLI (3), 461–471.

Urbanavičienė J. 2011: Adučiškio–Kamojų arealas: kalbinė tapatybė lietuvių ir baltarusių paribyje, *Kalbotyra* 63 (3), 95–114.

Zinkevičius, Z. 1966: *Lietuvių dialektologija*, Vilnius: Mintis.

Zinkevičius, Z. 1993: *Rytų Lietuva praeityje ir dabar*, Vilnius.

Zinkevičius, Z. 1994: *Lietuvių kalbos dialektologija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Zinkevičius, Z. 2006: *Lietuvių tarmių kilmė*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Gauta 2013 m. spalio 10 d.

Priimta 2013 m. lapkričio 15 d.

Vytautas Kardelis
Lietuvių kalbos katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto 5
01513 Vilnius, Lietuva
[vytautas.kardelis@flf.vu.lt]